

İskenderiye Kütüphanesi¹

Library of Alexandria

İlber Ortaylı²

İskenderiye Kütüphanesi büyük bir kütüphaneydi. Yetiştirdiği büyük alimler içinde Kraliçe Kleopatra da vardı. Bugün insanlık mazideki o ihtişamı diriltmek istiyor

Uygarlık tarihçiliğindeki yanlışlardan biri de İskenderiye Kitaplığı dediğimiz ve zamanımıza tek taşı bile kaldığı şüpheli büyük eserin ilk kütüphane olduğudur. İskenderiye ile ilgili ikinci yanlış daha vahimdir; güya Mısır'ı Bizans'tan alan Müslüman komutan Amr İbnül As "Bu kitaplıkta bulunan şeyler Kuran'da var ise hiçbirini saklamaya lüzum yoktur; şayet Kuran'da olmayan şeylerden söz ediliyor ise küfürdür, yok edin" demiş. Kuşkusuz bu ikincisi bir yalandır ve Rönesans sonrası eski dünyanın kaynaklarına saygı ve yakınlık arttıkça, doğulular aleyhine böyle uydurmalar çoğalmıştır.

En eski kütüphanelerden

İskenderiye, Helenizm devri dediğimiz büyük fatih İskender'in Mısır'ı fethi ile eski küçük yerleşmeleri birleştirerek kurduğu büyük şehirdir. Coğrafi konumunun uygunluğundan dolayı çabucak büyümüştür. Sakinleri eski Mısır halkı olan Kobtlardan (Kıpti) çok, buraya yerleşen Yunanlılar, artık Filistin'i terk etmeye başlayan Yahudiler, doğunun Lübnanlı, Suriyeli çeşitli diller konuşan halklarıdır. Burada değişik diller kadar dinler de vardı. Mesela, Eski

¹Milliyet, 12 Mart 2006

² Prof. Dr. Galatasaray Üniversitesi Öğretim Üyesi E-mail: iortayli@gsu.edu.tr

Mısır'ın İsis tapınaklarına başkaları da devam ediyor ama aynı zamanda bu başkalarının dinleri de Mısır dinini etkiliyordu. Roma döneminde bu karışım daha da yoğunlaştı.

Eski Yunanlıların, yani Atinalıların ve diğerlerinin böyle geniş kütüphaneler kurmadığı biliniyor. Açıktır ki, İskenderiye Kütüphanesi eski çağların en eski kütüphanesiydi ama kütüphaneciliğin başlangıcı değildi. Babilli kralların arşiv kütüphaneleri sadece kendi dillerinde değil, Sümerce metinler de içerir. Bu ayrı dili öğrenmiş ve metinleri kopya etmişlerdir. Aryan bir dil konuşan Hititler dahi Akatça ve Sümerce metinleri tanırlardı. Bu sayede Gılgamış ve Tufan efsanelerinin kopyalarına çok geniş bir sahada rastlanıyor.

İskenderiye Kütüphanesi efsanesi ünlü Austen Layard'ın yaptığı Ninova kazılarıyla epey darbe yedi. Asuri imparatoru Asurbanipal'in muhteşem kütüphanesi ortaya çıkmıştı. Zamanla bizim Şanlıurfa civarında Sultantepe kazılarında olduğu gibi benzer çapta küçük kütüphaneler bulundu.

Değerli parçalar

Fakat şurası bir gerçek ki, Önasya medeniyetlerine ait kütüphaneler bir geçiştir. İskenderiye antik Yunan edebiyatı, felsefe ve bilimine ait eserlerin kopyalarını ve o ortamda yazılan birtakım eserleri papirüs gibi dayanıklı bir madde sayesinde koruyabilmiştir. Bir müddet sonra Bergama'daki parşömen eserler kütüphanesi ile Efes ve Atina'daki Hadriyanüs kitaplıkları bu kütüphane ile mukayese edilemez. Eser sayısı 100 binler ile ölçülüyordu. İskenderiye'de kaybolan birçok eser sonraki asırlarda nakil ve kaynak göndermelerle tanındı. Mesela Ayasofya'nın kubbe inşasındaki hesaplamaları onun ünlü iki mimarından biri olan Antemios'un İskenderiye Kitaplığı'ndaki bazı eserleri zikrederek yaptığı anlaşılıyor.

İskenderiye'de başta Tevrat olmak üzere İbrancadan yapılan çeviriler vardı ve mesela Mısırlı rahip Manetho'nun eski Mısır hiyeroglif metinlerine dayanarak yazdığı Yunanca Mısır tarihi vardı. İlim dünyasının hayıflanmasına ve tembel talebelerin memnuniyetine neden olacak biçimde bu ünlü kütüphanenin zaman içinde yok olan eserlerinin fragmanları, yani bazı parçaları ve o eserlere yapılan

göndermeler ve çok ünlülerinin kopyaları bizi halen meşgul etmeye yetiyor. Bilgimiz oradan geliyor. 5-6'ncı asırlarda bunların Aramca, yani bugün Süryanice dediğimiz dile yapılan çevirileri ve 9-10'uncu asırlarda Arapça'ya yapılan çevirileriyle bu miras önemli ölçüde korunmuştur.

Bilgi ve efsane yan yana

Kütüphane Julius Caesar'ın İskenderiye'ye çıkarken yaptığı savaş ve çıkan yangında ilk darbeyi yemiştir. Sonraki asırlarda muhalif Hıristiyan fırkaların savaşı ve bağınazlığı kütüphanenin eserlerine kasıtlı bir tahrip rüzgarıyla felaketi tamamlamıştır. 5-6'ncı yüzyıllarda eski Helen mirası oldukça zedelendi; sizin anlayacağınız 7'nci asırdaki İslam fütuhata gelinceye kadar ortada kütüphane falan kalmamıştı.

Bu sene Roy MacLeod'un editörlüğünü yaptığı, muhtelif makalelerden oluşan kitap ("İskenderiye Kütüphanesi-Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi", Dost Kitabevi) maalesef bazı yeni bilgilere rağmen kütüphanenin tahribat tarihçesini doğru ve etraflı olarak veremiyor. Bilgi ile efsane yan yana gidiyor. Çevirinin düzgün olduğunu belirtmeliyim. İskenderiye Kütüphanesi'ni inceleyen çapta eserlerin Bağdat kütüphaneleri için söz konusu olmadığını söylemeliyiz.

Uygarlığın dolaşımı kütüphanelerin akıbeti ile paraleldir. Kim bilir bugünün Paris Milli Kütüphanesi veya Harvard Kütüphanesi ne olacak? Bunların bazılarına şimdiden eser girişi aksamaya başlamıştır. İskenderiye büyük kütüphaneydi. Yetiştirdiği büyük alimler içinde Kraliçe Kleopatra da vardı. Bugün insanlık mazideki o ihtişamı diriltmek istiyor. İskenderiye Kütüphanesi büyük alayışle yeniden kuruldu. Ama acaba dirilip gelişebilecek mi?

